

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

att skriva eller skapa konst. Diktjaget grubblar över "Livets gåta" i dialog med andra författare och vetenskapsmän (Rousseau, Darwin, Ludwig Büchner och Edouard von Hartmann). Därför använder Spens sig av termen "Kod" för att beteckna det som Roland Barthes i *S/Z. Essä* kallar "ett citatperspektiv [– –] skärvor av något som har lästs, setts, gjorts, upplevts förut". Monologen som så småningom kommer att få en ännu större roll i Strindbergs författarskap (man tänker bara på dramaturgin i *Till Damaskus*, narratologin i *Taklagsöl* och flera av de senare breven) blir alltså även här någon sorts dialog, men till skillnad från *Dikter på vers och prosa* förs dialogen nu lika mycket inom dikten med diktjaget som med andra. Spens nämner Bachtin i förbigående ett par gånger. Det vore givande att undersöka *Dikter på vers och prosa* och dess många citerande röster i ljuset av Bachtins teori om 'dialogicitet' och att använda hans 'hybridization'-begrepp för att söka komma underfund med Strindbergs ofta uttalade skepsis mot sitt eget medium (dvs. språket). Helt och fullt blir orden på det vita bladet aldrig så blanka som Strindberg ville ha dem. Någon har alltid redan varit där före honom och gjort dem fulla. Han kan inte skriva utan att visa hur den omedelbara referenten tillhör ett intertextuellt nät. Därför är han alltså tvungen att hitta på andra sätt att säga vad han vill. Precis som han ofta söker en ställning vid sidan om för att kunna berätta det han vill, finner han också ett sätt att skriva indirekt genom att vända – 'citera' nästan – sina motståndares egna ord eller dikter emot honom. Ett annat sätt för att kunna säga vad han vill är att ta till allegorier, ironier, parodier, osv. Men hur som helst är konflikten mellan Strindberg och Signaturerna inte endast personlig utan också (och alltid) litterär och därför, som han ofta påstod, går det inte att skilja mellan Person och Sak, fastän det nog var svårt för samtiden att förstå detta. Men ett sådant resonemang är implicit snarare än explicit i Spens essä.

Man kan fråga sig i hur hög grad *Sömngångarnätter* som tankedikter stämmer med Snoilskys ord i ett brev till Wirsén där han beskriver hur "[Han] finner en klyfta mellan vilja och kunna i [sin] poetiska produktion, som förlamar denna. Den lyriska formen, åtminstone för så vitt jag mäktar handhava den, är icke ägnad för resonemang i frågor, som falla under tänkarens eller statsekonomens område" (cit. efter Henry Olsson, *Carl Snoilsky*, Stockholm, 1981, s. 297). Redan i Bjørnsonuppsatsen (1884) hade Strindberg sagt att "faran med konstverket [är] att det aldrig togs på allvar" och Spens lyfter fram Snoilsky som ett exempel på en poet som vill skriva om nutidens sociala frågor – sätter problem under debatt enligt Brandes program – men inte kan frigöra sig från ett diktspråk som är vackert och en versform som är bunden – "Afrodite och Sliparen" är ett typiskt exempel och som sagt, en viktig intertext till *Sömngångarnätter*.

Enligt Strindberg tog man inte Snoilskys sociala budskap på allvar utan "man bara fann det 'vackert' att trycka händerna på dessa manliga och kvinnliga tjänare i deras helgdagskläder av väljudande och väl rimmade verser" (Samlade Skrifter, XVII, s. 241). Om tankeinhållet skall nå fram till läsaren måste författaren skriva icke-skönt eller – med en retorisk tillspetsning – "fult" – annars påminner en omtyckt poet som skriver om allvarliga saker på ett vackert sätt om en aktör "vilken i polichinellkostym kommer fram och med all möjlig försiktighet berättar för publiken, att elden är lös i kulisserna. Publiken tror, att det hör till hans roll, och mottar honom med applåder och skrattsalvor" (Samlade Skrifter XVII, s. 242). Då behöver man enligt Spens motverka "Det skönas 'sovande' effekt [– –] med olika metoder: de hårda personangreppen, hyperbolerna, den okonventionella rytmen och rimflätningen, de djärva bilderna och de stötande orden." Trots försöket att åstadkomma en ny estetik kör Strindbergs 80-talslyriska projekt fast i en återvändsgränd och det är inte förrän efter Infernokrisen som han löser problemet med en mimetisk konst där naturen är på en gång verklighet och symbol. Men som Spens avslutar sin elegant skrivna essä, då hade hans "Sårfeber" estetik blivit mer eller mindre föråldrad.

Spens doktorsavhandling är en viktig insats inom Strindbergforskningen. Tillsammans fyller textvolymen och essän en av de viktigaste bland de återstående luckorna därför att han både tar lyrikern Strindberg på allvar och sätter in hans 80-talsdikter i deras rätta sammanhang. Om essän, som kompletteras av en välskrivna och nyttig sammanfattning på engelska, väcker lika många frågor som den besvarar är det bara som sig bör med en så oberäknlig författare som Strindberg. Man kan vara Spens tacksam för ännu en gedigen insats; noggrann, skarpsinnig och belysande.

Michael Robinson

Cristine Sarrimo, *När det personliga blev politiskt. 1970-talets kvinnliga bekännelse och självbiografi*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2000.

Cristine Sarrimos avhandling *När det personliga blev politiskt. 1970-talets kvinnliga bekännelse och självbiografi* är skriven i sex kapitel och en inledning men ingen avslutning. Den består av två huvuddelar varav den första tecknar 70-talets nya kvinnörelse, dess kulturbegrepp, offentlighetsformer, tidens "feministiska litteraturkritik" och tidens kvinnolitterära genrer.

Den andra avdelningens tre kapitel utgörs av läsningar av verk skrivna av Kerstin Thorvall, Sun Axelsson, Kerstin Bergström, Kerstin Strandberg och Åsa Nelvin. Böckerna det främst handlar om är *Det mest förbjudna*,

Oskuldens död, Drömmen om ett liv, Honungsvargar, Natens årstid, Parkeringsplatsen, Rollen, Resan, Skriv Kerstin Skriv! och *Tillflyktens Hus eller En f.d. inneboendes erinran*.

Inledningen konstaterar att kvinnorörelsen och 70-talets vidgade kulturbegrepp med dess demokratisyn, kommunikationsideologi och bruks- och ideologikrav hör ihop. Att flera av de ideal som var tidens kunde könsbestämmas och att liv och litteratur och politik kom att sammanhållas i kritik och ideologiska diskussioner.

Avhandlingens syfte presenteras som att relatera den feministiska och den litterära offentligheten till de nämnda författarnas litterära projekt. Den dialog som därvid antas bli upprättad mellan såväl enskilda läsare som med den litterära institutionens normsystem anges som ett bachtinskt inspirerat synsätt och som den metodiskt gemensamma nämnaren för avhandlingens analyser.

Sarrimos avhandling gör berättigat anspråk på att vara den första längre undersökningen av denna det svenska 70-talets kvinnliga självbiografi och dess förhållande till tidens feministiska offentlighet.

Formuleringen *När det personliga blev politiskt* påstår och reser därmed indirekt frågor om *hur* och *när* och om begreppen *personligt* och *politiskt*.

Sarrimo anger att parollen Det personliga är politiskt var välbekant under 70-talet men hon bestämmer inte dess innebörd och refererar inte heller till andras bruk av den. Däremot kan det hävdas att stora delar av hennes analys av såväl kvinnorörelsen som av de litterära verk hon granskar ger syn för sägen: Under 70-talet fanns det personliga också i politikens dimensioner. Formuleringen och parollen är emellertid så central och så mångtydig att det finns anledning att uppehålla sig något vid den.

I *Ord&Bilds* kvinnolitteraturnummer 1977:7 skriver Eva Adolfsson i den redaktionella inledningen: "Det privata är politiskt, brukar vi säga. Inte bara ekonomin, strejkerna, de stora politiska besluten är politik utan också vår vardag, våra barn, våra parförhållanden." Adolfssons bestämning "det privata" i st f det personliga innebär inte att Sarrimos är felaktig. Hon förklarar själv att begreppen användes synonymt under perioden, och det är nog riktigt att många gjorde det om än inte alla.

I det starkt offentlighetsinriktade politiska språk som var 70-talets med dess manliga problemformuleringsprivilegier var "privat" ett tvivelaktigt för att inte säga negativt laddat begrepp. *Alltför privat* kunde man använda för att avfärda en synpunkt. *Alltför personligt* skulle inte gå lika bra som avvisande. Det personligas signatur var inte apriori en brist – oftast förstås tvärtom. Men privat var detsamma i den politiska diskursen som ett begränsat perspektiv, oförmåga att höja sig till generaliseringarnas överindividuella analytiska nivå. Därför blev "det priva-

ta är politiskt" en så utmanande paroll för många. Många som däremot inte hade något särskilt emot att låta det personliga vara politiskt. Det privata är politiskt var en begreppslig kollision innanför den habermask och manligt dominerande diskursen. Den oroade med sitt hemlivsperspektiv och sina påminnelser om att innanför dörrarna i vardagsrummen mättes jämlikhet och solidaritet med andra mått än utanför i möteskulturens retorik. Därför var parollen en offensiv paroll med betoningen lagd starkt på begreppet "politiskt", riktad mot den förhärskande över- och underordningen.

Där finns ytterligare en näraliggande dimension av detta begrepp "det privata" och som mer centralt berör avhandlingens bestämning av bekännelselitteraturens roll i den dåtida litterära institutionen. I en nog så vedertagen mening av "det privata" har det med intimitet att göra och intimitet har i vår kultur med sexualitet och kroppens öppningar att göra. När intimiteten som det högst privata blev litteraturpolitiskt, dvs. presenterades som enskilda subjekts ohöjda vittnesmål om det mest offentligt förbjudna, blev där förstas sammanstötningar mellan den goda smakens, den bigotta moralens värnare och dessa förgelseväckande verbala beteenden. Det är självklart.

Men också kvinnorörelsens språkrör var i flera fall kritiska. Där är förklaringen mer komplicerad. Också om man höll med om att det privata var politiskt kunde man tycka att den litterära institutionen och den kommersiella marknaden med dess författarroller och individ- och stjärnfokuseringar inte var rätt plats för att demonstrera det intimas politik. Framför allt inte i en fas när kvinnorörelsen byggde upp en egen motoffentlighet, kallad kvinnokultur och där erfarenheternas – också de privata erfarenheternas – gemensamma drag var det som var av intresse. Både Suzanne Brøgger och Kerstin Thorvall stór det förebildliga i parollen om att det privata är politiskt genom att göra sig singulära, mediala och exhibitionistiska.

På det här sättet kan man se en rad problem, interrelaterade och hierarkiserade, för det som här kallas bekännelselitteraturen, när den skall ingå i demonstrationståget under parollen Det privata är politiskt. Det privata kommer att handla mindre om disk, matlagning, tvätt och hemmets arbetsdelning och mer om sexualitet och "zipless fucks" och därmed förlora mycket av sin politiska potential. Det privata blir dessutom individrelaterat i en författarroll som är extremt ensamheroiserande medan rörelsen pekar mot andra offentlighetsformer – motoffentligheter och basgrupper och egen förlagsverksamhet. Det intimt privata fortsätter ur det perspektivet att vara privat och blir inte särskilt politiskt.

Jag hade gärna sett systematiska problematiseringar av det här slaget, sociologiska och begreppsanalytiska, i en avhandling som går fram under dessa starkt omstridda begrepp. Här och där finns i avhandlingen förvisso

synpunkter på detta det offentligt privatas reception i kvinnorörelsen men de kunde ha lämnats i utförligare och mera sammanhängande och mer samlad form.

Bekännelselitteraturen, finns den i Sverige? Avhandlingens undertitel talar om 1970-talets kvinnliga bekännelse och självbiografi. Dessa begrepp är förvisso diskuterade i avhandlingen, problematiserade med energi och aldrig övergivna i de löpande analyserna av de litterära verken. Likväl kan det finnas skäl att vända och vrida ytterligare något på dem och dessutom historisera dem.

Bekännelselitteratur är uppslagsord i *NE* och där är begreppet presenterat av Lisbeth Larsson. Jag citerar: "en under senare delen av 1970-talet använd benämning på en del av den självbiografiska litteraturen [...] termen bekännelselitteratur kom att främst beteckna texter skrivna av kvinnor och med kvinnlig huvudperson. [...] 'Det privata är politiskt' löd den nya kvinnorörelsens paroll, och i den politiska strategi som kallades 'consciousness-raising', där jag berättar mitt liv för dig och du ditt för mig för att avslöja de politiska strukturerna, finns receptet för bekännelselitteraturen." Exempel som nämns är Erica Jong, Gail Godwins *The Odd Woman (Kvinna ensam, 1974)*, Lisa Althers *Kinflicks (1976)*.

I språkdatas baser på Göteborgs universitet har jag funnit 4 belägg för termen vid en sökning som omfattade pressmaterial från sent 60-tal och framåt. Den första av den 20.8. 1976 i en översiktsartikel i *SvD* om bl.a. östtyska Gerti Tertzners debutroman *Karen W.*, som enligt rapportören från Tyskland p.g.a. vissa formella brister av några kritiker kallats "ett stycke bekännelselitteratur i stället för roman".

Men både termerna bekännelseskrift och bekännelselitteratur dyker upp flera år tidigare i den svenska kulturdebatten. I en essä av Birgitta Holm och Ola Holmgren, som också Cristine Sarrimo refererar till, om krisen på väg in i den litterära realismen tas de i bruk i spalt efter spalt. Deras termer för det icke-episkt samhällsskildrande subjektiva perspektivet är bekännelseböcker och -skrifter, men också just "bekännelselitteratur", och man noterar att deras exempel på genren den gången 1972 i *Ord&Bild:s* sjätte nummer förutom Jan Myrdals *Samtida bekännelser* är Sven Delblancs *Åsnebrygga*, Lars Gustafssons *Herr Gustafsson själv*, Lars Bäckströms *Minnen från den nya klassen*, Mauritz Edströms *Medan världen dör*, Anderz Harnings *Stålbadet*, Christer Kihlmans *Människan som skalv*, Sture Källbergs *Ackord*. Men inte någon text av en kvinna. Året var alltså 1972. Marit Paulsen hade nog inte hunnit ut med *Du, människa?* när deras artikel skrevs. Vem annars fanns där?

Vad finns egentligen därefter i det svenska 70-talet som skulle kunna exemplifiera genren? *NE:s* text väljer förutom de nämnda och vad som kallas "uppenbart självbiografiska verk" som Sun Axelssons *Drömmen om*

ett liv och Kerstin Strandbergs *Skriv, Kerstin, skriv!* också den "dokumentära" *Nio kvinnor nio liv* samt "rena romaner", t.ex. Thorvalds *Det mest förbjudna*, Inger Alfvéns *Dotter till en dotter*, Enel Melbergs "självbiografiska" roman *Modershjärtat* och Agneta Klingspors dagbok *Inte skära bara rispa*.

I en återblick på 70-talets kvinnolitteratur, gjord i *Kvinnobulletinen* 1982 diskuterar Immi Lundin den överdrivna föreställningen om 70-talets utrymme för kvinnliga författare. De var inte så många och inte så bråkiga" och bekännelseböckerna, som ibland verkar ha skapt en uppfattning att kvinnor inte kan skriva om något annat än sig själva och sina privata liv [...] var försvinnande få", skriver hon. Immi Lundin nämner faktiskt inte några enskilda verk i sin översiktsartikel. Nej, det handlade nog inte om många fler än de oftast nämnda och så Rønnog Seabergs *Hemlig dagbok (1975)*, kanske Enel Melbergs *Modershjärtat*, antologin *Nio kvinnor nio liv*. Men vad mera?

1970-talets bekännelselitteratur, som i denna avhandling som brukligt är fått bestämningen kvinnlig, visar sig alltså vid närmare betraktelse inte minst vara en manlig genre från sent 60-tal och tidigt 70-tal.

Det är klokt av Cristine Sarrimo att skriva samman bekännelselitteraturen med självbiografien. Fenomenet är ju en avknoppning på denna stora tradition. Det är först med en sådan flytande gräns mellan bekännelselitteratur och självbiografi som Sarrimo kan få en textmängd som låter henne studera Thorvall tillsammans med Strandberg, Axelsson tillsammans med Bergström i relation till 70-talets litterära offentlighet av kvinnopolitisk debatt. Bekännelselitteraturen förslår inte att ensam bära upp generaliseringar om synen på kärnfamiljen, sexualiteten, identitetskonstruktioner och utopins drömmar. Men å andra sidan rubbar hon på det sättet de gränser mellan fiktivt och faktiskt som en dominerande tradition inom självbiografiforskningen försökt bevara.

Om man jämför Sarrimos urval med det i Eva Hættners, Lisbeth Larssons och Christina Sjöblads arbete från -91 finner man att i deras kommenterade bibliografi om *Kvinnors självbiografi och dagböcker i Sverige 1650-1989*, som den heter, förtecknas Sun Axelssons och Klingspors böcker men inte Kerstin Thorvalds *Det mest förbjudna*. Strandbergs och Bergströms verk men inte Åsa Nelvins. Det finns alltså anledning att diskutera texturvalet i avhandlingen och göra det i relation till genreförståelsen.

Lisbeth Larsson anför den idealtypiska och formella definition av självbiografi som Philippe Lejeune vid olika tillfällen snickrat på och som i Larssons referat lyder: "Självbiografien är en berättelse där författaren är identisk med såväl berättare som huvudperson. Ämnet är författarens liv, vilket skildras ur retrospektiv synvinkel i en text

som är episk och hållen i första person.” Det är vad som brukar kallas det självbiografiska kontraktet. Författaren tar läsaren i hand på att här handlar det om den person vars namn står på titelsidan. Som i alla genrer förändras formen och forskarna bygger till för att anpassa sig. Sålunda lägger under 70-talet några kvinnliga författare fingrarna i kors, när de med sina texter upprättar nya kontrakt och förser sina självbiografier med genrebeteckningen ”roman” eller ”prosaberättelse”. Forskarna får acceptera och nöja sig med att vara bestämda på punkten att om huvudpersonen heter Anna och författaren heter Kerstin kan författaren inte hamna i bibliografin över självbiografier. Det är om sanningsfrågan före dekonstruktionens språk- och autenticitetskritik det ytterst gäller. Om ett enkelt grundantagande att där i självbiografierna går det att lita på relationen mellan språket och verkligheten. Men när Kerstin Thorvall berättar om Anna och kallar sin redovisning för roman så är relationerna mellan text och värld störd och inte att lita på i samma mening.

Detta har betydelse i en avhandling som anger som sitt syfte att bl.a. ”utreda hur enskilda kvinnliga författare till självbiografiska verk faktiskt förhöll sig till samtidens litterära institution” och som påstår att kvinnors ”självbiografiska skrifter framstod [...] som en föredömlig genre för en önskvärd förening mellan liv och politik”. Osäkerhetsmomentet är betydligt större när det gäller att beskriva relationerna mellan liv och samtida politik i den av Åsa Nelvin gestaltade värld om flickan N:s olika framträdelseformer. Den har en annan realitetsgrad än Kerstin Strandbergs redovisning av Kerstin Strandbergs möten med Bror Hjorth och med Barbro Werkmäster. Vi läser texterna på olika sätt. Den ena texten är helt enkelt fiktion för mig och får mig att bruka fiktionens läsarkategorier och om jag tänker i sanningskategorier tänker jag ”truth to”. Den andra är självbiografi för mig och får mig att läsa den som skrift om ett liv och överväga ”truth about”.

Det är alltså rimligt att ställa sig något frågande inför Sarrimos urval av de texter som i avhandlingen får sin utförliga analys, dvs. Thorvalls romaner, Sun Axelssons, Kerstin Bergströms och Kerstin Strandbergs självbiografier och slutligen det som kallas Åsa Nelvins ”parodiska självbiografi”. Några andra kunde kanske valts ut när nu undertiteln är 70-talets bekännelse och självbiografi och genregenerositeten så stor. Ovan har erinrats om ett par sådana verk. Man kunde också nämna Ann-Charlotte Alverfors självbiografiska romaner om flickan Gertrud och varför inte Tora Dahls rysare om två män och en kvinna i självbiografien *Förvandlingar*.

Vad gäller Axelssons, Bergströms, Strandbergs självbiografier menar jag att det är något besvärande för framställningen att just de tre som behandlas i kapitel fem också är Lisbeth Larssons exempel i en *BLM*-essä 1994:2 och att de diskuteras tillsammans av Larsson också i

Nordisk kvinnolitteraturhistoria del 4 under rubriken ”Modern som musa”. Förvisso gör Sarrimo med sitt utrymme annat och mer i sina analyser än vad Larsson gör på sina relativt få sidor men fräschören av en poängfylld författarskapskombination är borta.

Mera problematiskt är valet av Åsa Nelvin och hennes *Tillflyktens hus* innanför exempelsamlingen. Denna roman från så tidigt som 1975 är koncipierad och skriven före bekännelselitteraturen blev inhemsk medieaffär. Dess genretillhörighet med dess genreparodierande nivå, som Sarrimo talar om, kan redan av detta faktum ifrågasättas. Att huvudpersonen heter N. och förklaras vara densamma som ”jag” i texten är inget starkt indicium på självbiografi. Sarrimo tycker så och låter N. beteckna Nelvin i en äventyrlig identifikationsmanöver. Bokstaven N kan som bekant stå för neutrum, numerus, nomen i största allmänhet. Nelvins textvärld med sitt Carrollmotto vänder sig in mot sagans traditioner och bort till den tidigmodernistiska roman- och lyriktraditionens Kafka, Hesse, Eliot. Dess intertexter är inte feminismens nyckeltexter men Dantes helvetesvandring och Alices underlandsresa.

Romanens våldsamt antirealistiska uttrycksformer och schizoprosor ställer texten långt bortanför de tematiseringar av ett självbiografiskt jag som skapar sig identitet i en episk framställning. Åsa Nelvins realism är surrealism och mardrömmen hennes logik.

Hennes romans relation till avhandlingens deklarerade syfte är oklar. Den blir inte mycket klarare av en hänvisning till Bachtins dialogbegrepp. Om *Tillflyktens hus* är dialogisk är snart sagt varje senmodernistisk roman dialogisk i betydelsen att den inte förkunnar. Men den Andres närvaro i Åsa Nelvins roman är ju en högst subjektiv närvaro, en närvaro som röstprojektioner i det egna medvetandet, och dialogen i hennes text är mycket monologisk i bachtinsk mening, kan vi lika gott påstå. Och inte kan man med det vi vet både om Åsa Nelvin och hennes romaner hålla med Sarrimo när hon på s. 12 säger, att Nelvin ”mycket medvetet går i dialog med samtidens syn på kvinnor och deras skrivande”. Det räcker att ta del av Eva Brunos initierade intervju med henne i *BLM* 1978:4 för att man skall inse att den beskrivningen är ganska förvånande. Intervjun, som saknas i Sarrimos källförteckning, handlar om en ung människa som är klart alienerad till både intimsfär, demonstrationståg och kvinnorörelse.

Sarrimos val av litterära texter för kategoriseringen ”kvinnlig bekännelse och självbiografi” passar inte som hand i handske.

Sarrimo är förstas medveten om de här svårigheterna. I en något uppseendeväckande avslutning av det andra kapitlet skriver hon, sedan hon summerat sina genrebetraktelser, att 70-talets syn på jaget som en samhällelig in-

divid stämde dåligt med Axelssons, Bergströms och Nelvins existensfilosofiskt inspirerade självporträtt och syn på jagets relation till omvärlden. ”Den som kommer närmast ett anti-individualistiskt synsätt är Kerstin Strandberg, vars diskussioner om den enskildes plats i offentligheten är mer i fas än de övrigas med tidens politiska strömkantring”, som det står på s. 66. Men om nu syftet är att kartlägga hur den feministiska offentligheten ”bidrog till att konstruera en könsbestämd genre” (s. 9) är det olyckligt att där inte finns någon annan text än Strandbergs som representerar denna genre i avhandlingens urval av märkestexter. Det är dessutom den av de valda texterna som ägnas minst utrymme i läsningarnas kapitel.

Detta innebär att där genast – redan före textanalyserna – skapas ett glapp och en tystnad mellan de litterära texterna och den offentlighet som Sarrimo vill lägga i just dialogisk relation till varandra. Ett glapp som också har med en tidsförskjutning att göra mellan den kvinnorörelseoffentlighet som hon försöker kartlägga och som lika mycket handlar om det tidiga 70-talet och de självbiografier som hon undersöker och som publiceras under 70-talets sista fem år eller ännu senare.

Kvinnoböcker hade nog inte bara varit ett vidare utan också mer adekvat begrepp, ett som gör sig fritt från den litteraturhistoriska tillhörighet som ju knappast var en angelägenhet för kvinnorörelsen.

Just ”dess litteraturhistoriska tillhörighet” talar Sarrimo om (s. 56). Men denna tillhörighet är inte relevant för den historiska processen som inte följer några genre-regler. Är det genrehistoria eller är det ”kvinnokulturhistoria” som Sarrimo vill skriva? Där finns en genomgående oklarhet som hänger samman med de genrekategoriserade förutsättningar med vilka hon går in i 70-talets kvinnokulturella offentlighet. Blandformernas konstakulturella 70-tal blir förminsakat med denna självbiografikoppling till kvinnorörelsen. En koppling som hon ju som sagt delvis själv upphäver med slutformuleringarna i kapitel två, där flera av de författarskap hon valt faktiskt förklaras inte göra det personliga politiskt.

Sarrimos avhandling besväras av en fundamental strukturproblematik. Den vill dels kartlägga den, som hon med ett laddat och mångtydigt begrepp kallar, feministiska offentligheten och dels utreda hur några självbiografiska författarskap relaterar till denna offentlighet och dess normer.

För den analysens skull opererar hon med ett generöst tilltaget begrepp dialogiskhet – dialogen som en appell i de litterära verken till läsarna och dialogen som en mer trivial relation mellan litteratursystemet och rörelsernas offentlighet.

Upplägget förutsätter att dessa interaktioner skall analyseras systematiskt och summeras i generaliserande slutsatser. Men under avhandlingens gång blir det tyd-

ligt att Sarrimos litteraturbegrepp och litteratursyn är starkt kritisk mot reducerande generaliseringar och sociologiseringar och att hon ser skönlitteraturen också i dess självbiografierande 70-talsvariant som en gränsöverskridande kraft med bevarade individuella hemligheter och rum som inte låter sig restlöst belysas i rörelsekategorier och som offentlighetsuttryck. Det är naturligtvis ett både välmotiverat perspektiv på litteraturen och ett intressant sätt att låta inkommensurabla storheter bli synliga i sina skillnader. Men man skulle önska att dessa relationer och icke-relationer hade framgått tydligare och analyserats mer grundligt. Varför görs det ingen utförlig receptionsanalys i avhandlingen, varför urskiljs inte mer konsekvent de olika räckorna litteratur, rörelseoffentlighet och kritikinstitution och varför summeras inte dessa avhandlingens sociologiska löften som ges i dess deklarerade syfte i ett avslutande kapitel?

Jag tycker att materialet och analyserna lovar en sådan fortsättning av texten men den blir man snöpligt utan. Man får nöja sig med en Summary som inte är en Summary av avhandlingen utan mest en sammanfattning av dess andra del, dess tre avslutande kapitel om de litterära självbiografierna. Där fortsätter visserligen dialogen mellan dessa författarskap och den litterära institutionen i dess största allmänhet men där görs ingen återkoppling till kvinnorörelsen och dess olika faser. På det sättet illustrerar Summary den oförsonade kluvenhet mellan social rörelse och litterära verk som finns immanent i avhandlingen. Avhandlingen faller isär i två delar vilkas förbindelse läsaren själv måste försöka upprätta.

Flera av 70-talets uttryck kan i efterhand te sig enbart som fyrkantig pragmatism, obönhörlig moralism och tillrättavisande råttådighet. Många var också det och kanske heller inget mer. Men mycket var också rop på svar, provokation för att höras, utprovningar av alternativ.

Rörelserna i historien måste kontextualiseras för att uttrycken skall bli begripliga. Sarrimos något osorterade historieskrivning ger inte alltid rätt belysning åt olika sidor av kvinnorörelsen och dess kultur. Den är litet för litet dialogisk helt enkelt. För litet dialogisk på det sätt som Sarrimo i anslutning till Eva Hættner Aurelius och Bachtin vackert får formulera på s. 225 i avhandlingen (not 331), när hon talar om den andres stämma och medvetande och den dialogiska textens inblandning i detta den andre.

När det kommer till bruket av dialogbegreppet i de enskilda textanalyserna är det otvetydigt så att Sarrimo framgångsrikt kan påvisa att där finns både vädjan, anklagelse och rop på nåd i flera av dessa texter. De står i skilda slags dialogiska relationer till andra gestalter och andra texter. Ibland frågar jag mig dock inför de många påpekandena av detta om någon har påstått något annat. Mycket av detta är självklart.

Men intressant är det utan tvekan att följa den friläggning av det dialogiska som Sarrimo gör i Thorvalls *Det mest förbjudna*. Intressant men inte invändningsfritt.

Det mest förbjudna är dedicerad till en fader, och huvudpersonen säger att boken handlar om en pappa. Trots att genren anges som roman menar Sarrimo att här handlar det om självbiografiskt och när berättaren talar om "du" talar hon om en fadern. Men omedelbart och i konsekvens med den övergripande användningen av "dialog"-begreppet påstås också att du:et även implicerar läsaren. I första hand är det pappan som tilltalas, i andra hand appelleras läsaren, skriver Sarrimo (s. 105). Det går att följa hennes resonemang men nog gränsar det till konstruktion. En konstruktion utpekulerad utifrån den bachtinska utgångspunkten. När det i *Det mest förbjudna* står: "Pappa, du dog och lämnade mig ensam med henne och jag hade inte ens en hund. För att överleva bestämde jag mig för att glömma dig" (s. 25), tror åtminstone inte jag att berättarjaget vänder sig till mig. Dialogen är här inte fritt spelande dialogicitet som en textfunktion utan simpel adress innanför en mimetiskt konstruerad textvärld.

Ändå ligger där något i Sarrimos synpunkt. Varje gång ordet "du" används i en text pekar det ut över sin egen textvärld, framför allt förstås i självbiografiska texter, där pronomina "jag" och "du" spelar med varandra i en ömsesidighet som utgör genrens lockelse. "The 'I' is confirmed in the function of permanent subject by the presence of the correlative 'you', given clear motivation to the discourse", säger Jean Starobinski.

Men Thorvalls sätt att använda "du" kan delvis ses som en indikation på att det uppstår problem när hennes bok räknas in i genren självbiografi och får uttrycka den självbiografiska pakten.

Jag hävdar detta utan att därför vilja avvisa Sarrimos formulering på s. 107: "Fadern/åhöraren/läsaren uppmanas att ta ställning; berättarens retoriska frågor och känslomässiga utrop kräver ett svar och en reaktion." Det är bara det att den uppmaningen är inte knuten till textens "du". Den implicite åhöraren som Sarrimo talar om (s. 110) heter inte du i denna roman utan finns där som ett led i det litterära ordets generella kommunikativa funktion.

Det är som framgått ett ironiskt faktum att det som i efterhand beskrivits som kvinnorörelsens främsta bidrag till 1970-talets litteraturkultur, den s.k. bekännelselitteraturen, var en litteraturtyp som i dess moderna inhemska fas först prövades av ett antal män. Och att det skedde som i Jan Myrdals fall med syftet att demonstrera att privatliv och politik inte hörde ihop, att en skriftställare fick offra sitt privatliv och gå över nära lik för att ge sitt bidrag till den antiimperialistiska kampen i den stora globala medvetenhetens tecken.

Man kunde också säga att det är kvinnornas s.k. bekännelselitteraturs otvetydiga förtjänst att ha demonstrerat att det privata är impregnerat av ideologi och organiserat i dolda politiska mönster. Att befrielsen från förtrycket inte kan åstadkommas av människor som inte gjort uppror i det lilla livet och tagit sina platser som subjekt och individer där de tidigare tilldelats statisternas och objekts roller.

Denna motsättning är fundamental för förståelsen av parollen Det privata är politiskt. Jag hade gärna sett att Sarrimo hade diskuterat den mer ingående i dess historiska process. Är det inte förvånande att den kvinnliga bekännelsen och den kvinnliga självbiografien och den kvinnliga kritiska diskursen i så ringa grad förhåller sig till Myrdals och det sena 60-talets depersonalisering?

Sarrimo anför några synpunkter av Kjerstin Norén (s. 29) där denna framhåller Myrdals *Samtida bekännelser* som förebildlig i dess radikala avgränsning från alla individualterapeutiska projekt och plädering för politiska. Men Norén skriver detta 1977. Då är realismen på väg tillbaka i den svenska litteraturen, berättelsernas återkomst signaleras av både Kerstin Ekmans och Per Holmers böcker det året. I *DN* våren 1977 talar man i en serie på kultursidorna om "Den nya realismen" i litteraturen. Bekännelsen i Thorvalls och Klingspors tappningar har dömts ut av både män och kvinnor som spekulativ. Nu är det dags igen för en samhällsskildring där dialektiken mellan privat erfarenhet och social insikt skall fällas ut i en ny realism.

Men åren dessförinnan och efter Myrdals bekännelser? Fördes det i det tidiga 70-talet egentligen någon debatt om det privata och det politiska sett ur litterärt-estetiskt perspektiv? Gjordes det av kvinnorörelsen? Nu i efterhand ter det sig som om bekännelselitteraturen mest var en konstruktion i offentligheten, skapad för att dömas ut och baserad på en tre, fyra översatta verk från USA och Danmark. Den hade redan från det att Myrdal introducerat den gjorts till ett övergångsfenomen, en privatlivsredovisning på en nivå före individens samhälleliga vuxenblivande. Den hade blivit en kommersiell framgång på en bokmarknad som vänstern under sin hegemoni på 70-talet hade analyserat som varuspekulationer och den hade företrätts av solitärer utan lojaliteter inom rörelsen, vare sig mansvänsterns eller kvinnornas. Ingen vill stå för den. De som skriver självbiografier som Sun Axelsson skyndar sig att distansera sig från den, vill inte förknippas med den. Kvinnorörelsens egna ser den mot 70-talets slut som en återvändsgränd. "För mig associerar det till Rousseau, det här att stå och blotta sig i en källartrappa", säger Kerstin Strandberg i *DN* 19.11.77. Hon får medhåll av Ingrid Sjöstrand: "Se på Kerstin Thorvall och Agneta Klingspor. Här är vi ju verkligen tillbaka vid att vara 'könet' och dessutom sälja på det."

Bekännelselitteraturen hade könet, privatiseringen och den kommersiella framgången mot sig i ett 70-tal vars litterära institution trots allt var manligt dominerad och självklart genomsyrad av vänsterns ideologi. När Sarrimo skriver: "Det egna subjektet och dess erfarenheter tillmättes stor betydelse för det politiska arbetet och uppvaknandet" (s. 24) och att kvinnorörelsen delade den uppfattningen med den nya vänstern, är det en generalisering som bör dekonstrueras. När hon påstår: "Tilltron till livsberättelsens och erfarenhetsåtergivandets politiska funktion var utmärkande för kvinnorörelsen" (s. 25), är naturligtvis det på en nivå sant. Men växlar man in dessa deklamationer i den litterära uttrycksformen "bekännelse" uppstår genast problem. Privat alienation och olust var trots allt under 70-talet först och främst en mycket allmän historia – analyserbar i marxismens abstraktion och som samhällets sjukdom. Därför kunde dessa symptom diskuteras förtroligt i basgruppens lojala gemenskap och också gestaltas i den egna offentlighetens publikationer som ett kollektivt arbete, t.ex. *Nio kvinnor nio liv*, där det förvisso diskuteras orgasmer, klitorala och vaginala, men där det sker i ordnade förändliga former med det patriarkala förtrycksmönstret under klar uppsikt och inte måttlöst och egocentriskt som i Kerstin Thorvalds roman.

Myrdals och vänsterns förakt för privatlivet är en diskursiv kraft som också präglar kvinnorörelsens hållningar till det som kan kallas bekännelselitteratur och är en av orsakerna till dess mycket begränsade utbredning och framgång i det svenska 70-talet, vill jag hävda.

Därför tror jag att det är viktigt att skilja ut den s.k. kvinnliga bekännelselitteraturen både från kvinnokulturen i stort i 70-talet och från vänsterns allmänna litteratursyn.

Det är inte innanför kvinnokulturrörelsen som bekännelselitteraturen har sin begränsade framgång. Begreppet Kvinnokultur introducerades av Louise Waldén 1973 i *Vi människor* och Föreningen Kvinnokultur bildades 1975 (inte 1972 som det står på s. 33 i avhandlingen). Dess värdighetsperspektiv hade inte någon plats för Thorvalds och Klingspors sexuallivsrapporter men väl för en tradition av kvinnliga författarskap som hade förnekats i den manliga kanon. Elin Wägner blir mot slutet av 70-talet ett författarskap att återvända till. Ulla Isaksson gör reentré i slutet av 70-talet efter att under några år med början i *DN -75* ha skällts för modersmystiker av samma kritiker som nu -79 återupptar henne i kvinnogemenskapen. Men denna nya kvinnomedvetenhet, som Sarrimo skriver om på s. 35, är alltså en mot slutet av 70-talet framväxande radikal feminism som inte heller den är gynnsamt inställd till den manliga marknadens högst gångbara sexskildringar och intimsfärsbekännelser.

Följaktligen vill jag dels skilja den allmänna kvinnokulturella offentlighet som bildas med början några år in

på 70-talet – från 1973 och framåt närmare bestämt, och efter danska förebilder (NSU – Femø är kronotopen) – från den specifika och könsidentitetssökande hållningen under de två sista åren på 70-talet. Dels vill jag påstå att inget av dessa rum för kvinnlig kultur ger plats för och uttrycker uppskattning av det slags bekännelser som marknaden gladde sig åt. Sälunda får heller inte Thorvall och Klingspor något större utrymme eller någon större uppskattning i *Vi människor* eller i *Kvinnobulletinen*. (Däremot kan det parentetiskt nämnas att *Det mest förbjudna* recenserades mycket uppskattande i *Hertha* – Fredrika Bremerförbundets tidskrift och det har ju sin särskilda liberala poäng!) Kvinnorörelsens tidskrifter borde Sarrimo systematiskt ha granskat. De ger ju en utomordentlig bild av den successiva förändringen i den svenska kvinnorörelsen.

Jag menar rent generellt att Sarrimo kunde ha disponerat sin framställning av den svenska kvinnorörelsen klarare och med många fler brytningspunkter och brottytor observerade. I texten skulle jag som framgått velat se fler årtal och en mer systematisk kronologisk genomgång av rörelsen. Som det nu är betraktas den alltför mycket som ett decenniehelt och som just Den nya kvinnorörelsen, när förhållandet är det att 70-talet innehåller så många rörelser inom rörelsen och så varandra snabbt avlösande skeenden. Det är svårt att orientera efter Sarrimos karta. Redan de inledande sidornas översiktsbild är problematisk. Rejåla periodiseringar i inledningen hade varit önskvärda i stället för svepande formuleringar (s. 8, 9 och 18) som talar om "feministisk offentlighet", kvinnokultur och marxistisk ideologikritik som generella 70-talsfenomen. Sanningen är att de faktiskt stod i rätt så intrikata relationer till varandra. 70-talet är ingen enhet som kan relateras till enheten 60-tal om vi vill åstadkomma historisk precision i analysen.

Delvis hänger förstås allt detta samman med att här finns inte någon auktoritativ forskning på området ännu – några magisteruppsatser, ett par D-uppsatser och några vittnesmål från sådana som var med då och nu är kvinnor i staten. Men sen är det inte mycket mer. Men Sarrimo hade bättre kunnat avhjälpa dessa brister om hon systematiskt hade gått till de källor som finns i form av tidskriftsmaterial och arkiv. Nu blir hennes framställning som historievetenenskap i stället alltför ofta symptom på just dessa brister.

Ett exempel på hur Sarrimo överser med den historiska precisionen i sina redogörelser är när hon på s. 47f. diskuterar Maria Bergom-Larssons kritik från 1976 av Marit Paulsens andra fas i det författarskap som inleddes med *Du, människa?* Maria Bergom-Larsson talar kritiskt om Paulsens kvinnlighetsschabloner och betecknar dem som borgerliga och moderlighetsmystiska. De blev för M B-L 1976 ett symptom på 70-talets gradvisa avpolitiserings och psykoterapeutiska vändning. Men när Sarrimo

mo generaliserar denna kritik och talar om den som särartsidealism och menar att denna metafysik är av samma slag som den Eva Björkander-Mannheimer ger uttryck för blir historieskrivningen missvisande och förvirrande. Björkander-Mannheimers positionering var inte representativ vare sig för kvinnorrörelsen eller för den mer feministiska delen av den. Den formulerades först 1979 i *DN* och *Ord&Bild* av Eva Björkander-Mannheimer och kom då att innebära en radikaliserings i förhållande till Maria Bergom-Larssons *vid den tiden* mer öppna hållning till moderlighetsideologi och kvinnlig erfarenhetsvärld, manifesterad i den stora debatten i *DN* om Elin Wägner men också i reträtten från den tidigare onyanserade kritiken mot Ulla Isakssons romaner och ideologi.

Positionerna växlar alltså snabbt och radikalt under de här åren, entydigheten är stor och samma människor blir under några år starkt oeniga med sig själva. Det gäller Maria Bergom-Larsson, Ebba Witt-Brattström, Kerstin Norén och andra. Det är därför väsentligt att gå varsamst fram i beskrivningen om dynamiken skall bli rättvisande förmedlad.

Sarrimo väljer att bidra till den ringa forskningen på området genom att till stor del sammanställa de dåtida tidskriftsartiklarnas bilder och beskrivningar av fältet. Det är en diskutabel metod. Självförståelsen hos dem som var med måste ifrågasättas liksom deras saktighet som iakttagare. De var samtliga deltagande observatörer och deras inlägg innebar positioneringar på ett fält som var i rörelse. Sarrimo använder deras inlägg som källor för historiska beskrivningar när de i lika hög grad borde vara forskningsobjekt för hennes egen historieskrivning. Hon gör inte tydligt reda för när en och samma skribent bytt fot i 70-talets positionsförändringar som exemplet Maria Bergom-Larsson visade. Hon har en tendens att referera de dåtida aktörernas inlägg som giltig historieskrivning i st f att analysera dem som uttryck för historien. Denna lättsinniga hantering av källorna framgår också av att hon använder tidskriften *Nordiskt forums* temanummers baksidestext från 1981 för att beskriva *Grupp 8:s* bildande elva år tidigare.

Vem skall skriva historien? De som var med och gjorde den eller de som kom efteråt. Frågan är fel ställd. Alla är på olika sätt med om att skriva historien.

Cristine Sarrimos avhandling är inte skriven i lojalitet med 70-talets nya kvinnorrörelse. En sådan lojalitet är heller inte någon självklart bra utgångspunkt för vetenskapens uppgifter. Distans och saktighet är hållningar i forskningsarbetet som räcker långt, oavsett skilda teoriebäckningar. Men lojalitet kan ibland skärpa blicken, nyansera bilderna, upptäcka mönster som den kritiskt utanförstående försummar. I Sarrimos avhandling går av och till värderingar i dagen som styrts hennes framställning och historieskrivning.

Nog är det en problematisk generalisering hon gör när hon redan på s. 11 säger att den nya kvinnorrörelsen främst tycktes ”bestå av kvinnor från medelklassen som strävade efter att leva ett friare och mer givande liv än sina mödrar, och som till skillnad från dem fick tillgång till högre utbildning”. Så polemiserar inte sällan 90-talet mot 70-talet, men historieskrivning bör inte göras med sådana generaliseringar. Framför allt inte om man som Sarrimo (i noten på s. 201) tillstår att någon undersökning av detta förhållande har hon inte gjort. Beskrivningen är inte rättvisande mot den sociala bredd som kännetecknade den nya kvinnorrörelsen och som på den tiden återkommande påtalades i inlägg i kvinnorrörelsens tidskrifter, där den offentliga debattens försök att homogenisera kvinnorrörelsen till ett mellanskiktsfenomen kritiserades.

När Cristine Sarrimo behandlar Cheri Registers bok *Kvinnokamp och litteratur i USA och Sverige* från 1977 menar jag, att hon gör det med en kritisk 90-talsvärdering lika mycket som med en analys av bokens faktiskt uppseendeväckande kompetenta och idérika bidrag till 70-talets självförståelse och av hur den kunde bli ett sådant. Sarrimo skriver i det sammanhanget om den anmärkningsvärt och ideologikritiskt oförsonliga text som fem unga kvinnor skrev i *DN* -75 om Ulla Isakssons romaner *Paradistorg* och *Kvinnor*. Hon gör det efter det att hon har deklarerat att det ”intressanta i Registers beskrivning av det begynnande 1970-talets feministiska kritik i Sverige är [...] den mycket begränsade litteratursyn hon formulerar samt den genre hon konstruerar som ideal för det feministiska frigörelseprojektet”. (s. 39f.) När hon så aktualiserar Isakssonangreppet säger hon om de fems gäng, där bl.a. Eva Adolfsson och Maria Bergom-Larsson ingick, att dessa ”kritikers värderingsnormer uppfyller egentligen de kriterier Register själv ställde på den goda kvinnolitteraturen”. (s. 42) Mot det lilla ordet ”egentligen” skall man vara misstänksam. Visserligen skriver också Sarrimo litet dämpande några rader längre fram att Register senare i framställningen reviderar sina ideologikritiska absoluta åsikter, men jag kan ändå inte finna att bilden är rättvisande. Register skriver på s. 51: ”För att undvika missuppfattningar måste jag upprepa var jag står när det gäller normativ kritik: författare måste vara fria att skriva om livet som de ser, upplever eller föreställer sig det, för annars slocknar skaparingivelsen, och då blir vår gemensamma vision bara säkra halvsanningar”.

Där Sarrimo beskriver Register som motsägelsefull ser jag henne som nyanserad – och sett i tidens kontext – t.o.m. berömvärd nyanserad. Det är ingen motsägelse mellan att använda ideologiska värderingsnormer och att varna för att använda dem som absoluta påbud och åsiktsterror.

Den bikt som Register talar om utifrån amerikanska och katolska erfarenheter och som Sarrimo refererar till

kan ju kombinerad med ideologikritisk aggressivitet i efterhand framstå som ett förskräckande vapen i händerna på dem som på den tiden agerade litteraturkommis-sarier. Men jag kan inte se att kvinnorörelsen grep det vapnet. När det brukas i den svenska litterära offentligheten är det snarast i männens diskurs och av Jan Myrdal.

Ett visst essäistiskt lättsinne hör till denna avhandlings styrka och svaghet.

Det präglar de svepande historieskrivningar som blir synpunktsrika och fyllda av tankeväckande uppslag men också vaga och opålitliga. Hållningen präglar också Sarrimos polemiker som verbalt sett är återhållsamma men som likväl hör till det som ger denna avhandling dess signatur.

Jag skall konkretisera med exemplet Margaretha Fahlgren. Hon är den enskilda forskare som ägnas störst utrymme i avhandlingen och synpunkterna på hennes bidrag till genreanalysen i boken *Det underordnade jaget* är genomgående mycket kritiska. Sarrimo reagerar här som på andra ställen i avhandlingen mot att tillskriva kvinnor och kvinnliga författarskap "gemensamma reaktionsmönster" och "en gemensam underordning". Det är därför hon är mer intresserad av individuella reaktioner, enskilda receptioner av de författarskap hon valt att analysera än av systematiska tematiska studier av dem. Här finns den gemensamma nämnaren i avhandlingen. Den står på de enskilda författarskapens sida mot försöken att arrangera dem ideologiskt och dra dem över en kam.

När Fahlgren urskiljer ett tema av masochism och underordning i den kvinnliga självbiografin reagerar därför avhandlingsförfattaren starkt i sin text. Hon ser det som en förutfattad psykoanalytiskt inspirerad mening som skymmer sikten för annat i dessa texter och hon ser det som ett böjningsmönster i mycket av det som skrivits om den kvinnliga självbiografin från Estelle Jelinek och framåt.

I en lång och spännande utveckling i kapitel tre når Sarrimo fram till det som är hennes egen hållning till självbiografier också om detta inte formuleras som ett påstående utan framkommer som ett resultat av den kritik hon riktar mot andra. Den skönlitterära självbiografin är för henne en roman som överskrider de förutfattade meningar om könets underordning som det patriarkala samhället implementerar i medborgarna. Språket skapar en verklighet som inte låter sig reduceras till enkla ideologitryck utan blir en inbjudan till dialog – en dialog mellan författaren och hennes text och tidens litterära, kulturella offentlighet som hon skriver i Bachtins och Eva Hættner Aurelius efterföljd.

Det innebär att essentialistiska frågor om kvinnors språk och position för Sarrimo framstår som mindre gil-

tiga än sådana om vilka meningar som uppstår när litteraturen sätts i bruk, bringas i samspel och "manar läsaren till respons" som hon skriver på s. 78.

Sarrimo återkommer till Fahlgren naturligt nog i kapitlet om Sun Axelssons självbiografiska romaner. Axelsson är ju den författare de två har gemensamt i sina studier. Sarrimos ingång är otvetydig för den som kan koderna. Hon talar på s. 149 om Fahlgrens "berättelse" när hon aktualiserar hennes studie om underordnade jagpositioner och bestämmer Fahlgrens läsning som reduktiv och att den lägger alltför stor vikt vid den samtida kvinnorörelsens produktiva betydelse för Sun Axelsson; för att hon vågade ta ordet "jag" på sin penna och skriva sitt liv.

Men Sarrimo renodlar Fahlgrens synpunkter för att få en tydlig träffbild för sin polemik. I själva verket finns där hos Fahlgren en stark medvetenhet om att den påstått underordnade jagpositionen genom skrivakten relativiseras och sätts i spel för läsarens begrundan.

Den akuta frågan, skriver Sarrimo, är ju varför Axelsson "trots sin förmodade underordning" ändå tar till orda och ger sig i kast med att skriva. Men Fahlgren är inte så omedveten att hon inte gör skillnad mellan textposition och författarprojekt. På s. 171 i sin studie skriver hon: "Skrivandet transcenderar i sig den underordnade positionen. Det finns sålunda en grundläggande motsättning mellan det handlande skrivande subjektet och jagets position i texten". Vidare: "Att skriva om sitt liv är i sig en handling som motsäger den underordnade positionen". Och när Sarrimo serverar en styckad mening ur Fahlgrens text, där denna om de författare hon skriver om säger, att de "torde ha en viss medvetenhet om sitt eget värde" för att tillrättavisa förklara att detta är rimligen något som bara författarna borde uttala sig om, gör hon en polemisk fint (s. 149). Den skall jämföras med Fahlgrens egen text där det står: "Att vi möter en underordnad jagposition i kvinnliga självbiografier och att den även reflekteras i den jagets historia vi kan utläsa ur framställningen, är inte liktydigt med att självbiografikern levtt ett underordnat liv. De kvinnor som skriver om sig själva med avsikten att låta livsskildringen publiceras torde ha en viss medvetenhet om sitt eget värde". Detta är ju en retorisk formulering, en medveten underdrift som inte innebär någon sidovördnad gentemot dessa författares projekt.

I själva verket hamnar Sarrimos egen analys av Sun Axelssons livsberättelse "som en kamp mellan fångenskap och frihet" (s. 150) och om "det inre behovet att själv välja väg" (s. 152) nära Fahlgrens. På s. 155 läser man: "hon talar både som någon som är väl medveten om sitt värde och som en osjälvtändig och ängslig elev" och så citerar hon ett stycke ur *Drömmen om ett liv*, som ganska perfekt illustrerar något som kan namnges som temat om det underordnade jaget: "Vänta på mig! Om några år

är jag annorlunda. Då skall jag ha läst alla böcker som man måste läsa [...] Vänta tills jag har lärt mig att duga för alla. [...] Inte för personlig, men ändå personlig. [...] Inte kvalmigt kvinnlig, men ändå Kvinna. [...] Man måste akta sig för männens ångest inför det personliga. [...] Jag är inympad av stränga röster som kastar mig hit och dit.” (s. 86f i *Drömmen om ett liv*)

Är inte det en rätt så talande beskrivning av det underordnade jaget. Finns där inte rentav ett masochistiskt drag?

Självs skriver Sarrimo i sin analys: ”Den fångslade delen av henne stinker och håller på att kvävas”. (s. 157)

Vad jag kan se är både Fahlgrens och Sarrimos läsning av Sun Axelssons romanbiografi exempel så goda som några på att det var inte allt personligt som blev politiskt under 70-talet. Något nöjde sig med att försöka bli tvåkönat allmänmänskligt och ta sig upp ur den förnedrande underordningen.

När därför Sarrimo avslutar sin på många sätt förtjänstfulla läsning av Axelssons böcker med att konstatera att det självbiografiska projektet har varit ett försök att jämkä samman det dåtida jaget med det nutida och ett försök att göra ett drömt liv verkligt, ligger hon faktiskt tätt intill Fahlgrens s.k. ”berättelse”. Men när hon på s. 161 observerar det med formuleringen ”Margaretha Fahlgren gör liknande iakttagelser i sin studie” kan jag inte annat än konstatera dels, att det polemiska utgångsläget radikalt har förändrats under resans gång dels, att Fahlgrens ”liknande iakttagelser” gjordes 1987. Fahlgren skrev den gången: ”Självbiografien skildrar en försoning mellan den inre och den yttre verkligheten: man kan uttrycka det så att den innehåller både drömmen och verkligheten [...] Skrivandet blir därigenom ett sätt att transcendera det yttre, men omvänt också en väg att integrera drömvärlden i verkligheten.” Sarrimo kunde ha skrivit det själv! Dess dialektiska hållning till skrift, liv och värld är just den som hon själv bekänner sig till rakt genom denna avhandling.

Cristine Sarrimos avhandling har brister på det vetenskapliga planet och dess disposition är problematisk. Avhandlingens två delar bringas inte i fruktbar relation till varandra och resultatet av kombinationen blir inte sammanfattat i någon sammanhängande skrivning.

Avhandlingens styrka ligger i de ofta synpunktsrika och välskrivna textläsningarna som i flera fall fördjupar förståelsen och berikar bilderna av de författarskap Sarrimo behandlar. Hennes aktualisering av Åsa Nelvins egensinniga och marginaliserade diktning är särskilt värdefull.

Tomas Forser